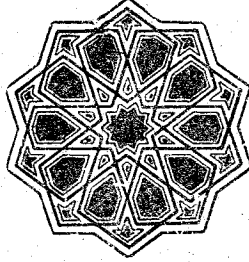

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXIII

GÜNEY ASYADA İSLAMIN YAYILMASINDA SUFİLERİN ROLÜ

Y.Doç.Dr. Ethem CEBECİOĞLU

Güney Asya'ya harita üzerinde bakıldığında, ilk dikkati çeken yer, İngilizlerin "Tâcin İncisi" dedikleri Hind yarımadasıdır. İslâmî literatürde bu topraklar hubût-ı Âdem'in (Hz. Adem'in cennetten dünyaya indiği) mahalli olarak geçer¹. Tarihî açıdan bu ülke, eski medeniyetlere beşiklik etmiştir. Burada medeniyetin eski oluşunun en önemli işâretlerinden biri, İndüs vadisindeki erken devirlerden kalma yazıların hâlâ çözülememiş olmasıdır². Eski Yunan ve Romalılar, İndüs nehrinin doğusunda kalan yerlere İndia, müslüman tarihçiler de Hind ve Hindistân adını vermişlerdir.³ Yakın çağların İngiliz sömürge yönetimi de aynı adı kullanmıştır.

Siyasî olarak ilk düzenli İslâm ordularının Hindistan'a girişi, birinci hicrî asra dayanır. Hindûlar, komşu ülkelerden müslüman kadınları esir alıp, köle olarak kullanmaya başlar. Bu durumu haber alan devrin Irak valisi Haccâc b. Yusuf es-Sakafî (661-714), onsekiz yaşındaki yeğeni Muhammed b. Kâsım komutasındaki bir orduyu Hindistan'a sevkeder.⁴ 712 tarihinde vukû bulan bu askerî harekât ile İslâm orduları, Sind eyaletini ve Multan'a kadar olan toprakları fetheder⁵. Ancak bu harekât, diğer bölgeleri etki altına almaktan uzak olduğu gibi, te'dibden öte bir mânâ da ifâde etmemiştir.

Kalıcı anlamıyla bu topraklara ilk müslüman ordularının Samanoğulları ve Gazneliler devrinde nüfûz ettiğini görüyoruz. Esâsen Türkler hicretin ilk asırlarında Nizak Tarhan (ö. 709), Yapagu Beg, Tuğşâd (ö. 739), Sultekin (ö. 719) gibi hükümdarlarla İslâm'ı tanıyaya başla-

1 el-Hâzin, Lübabü't-Te'vil fi Me'âni't-Tenzil (Kitabu Mecmû'a mine't-Tefâsir içinde) Beyrut trz., c. I. s., 108.

2 Arnold, T.W., Mujeeb M. "Hindistân", İ.A., c. V., s. 519.

3 Agm, s. 518.

4 Nadvi, Allama Syed Sulaiman, The Education of Hindus under Muslim Rule, Karachi 1963, s. 4.

5 Arnold, T. W., Mujeeb M., agm, s. 521.

malarındanberi⁶ bu dini kabule ve yaymaya yönelmişlerdir. Samanî Emiri Abdülmelik'in 961'de ölümü üzerine, yerine geçmeye teşebbüs eden Türk kölemen komutanı Alptegin başarısız kalınca, kendisine bağlı kuvvetlerle Doğu Afganistan'daki Gazne'ye çekilir. Gazne, Samanî Devletinin doğusu ile Hindistan arasında önemli bir bölgedir. Sebüktegin (ö. 997) iktidara gelene kadar, bu topraklarda Samanîler adına egemenlik sürdürülür. Sebüktegin'in idaresi sırasında, yağma yapmak ve köle almak için Hindistan ovalarına akın yapmak şeklindeki Gazneli an'anesi şekkül eder. Kaynaklar, Sebüktegin'in Hindistan ile ilk sıcak temasa Çipal'i yenmekle başladığını⁷ ifade eder. Ancak, Gaznelilerin, Samanî etkisinden tam kurtuluşu, Sebüktegin'in oğlu Sultan Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 1030) zamanında Gerçekleşmiştir. Mahmud-ı Gaznevî, Ganj nehrinin güneyinde Kathiavar yarımadasına kadar ilerler. Burası Muttra, Kanavca ve Somnat gibi hindü merkezlerine hücum etmek için, büyük önemi hâiz stratejik bir bölgedir.⁸ Mahmûd-ı Gaznevî'nin Hindistan'a onyedinci sefer yapması, İslâm âleminde "kâfirlere inen balyoz" olarak şöhret kazanmasına sebep olur. Bu fütûhatlar, dinî bir heyecan atmosferi içinde yapılmıştır.

Onikinci yüzyılda Muhammed Gurî'nin (ö. 1206), Hindistan'ın geri kalan bölgelerini fethederek yedi asır sürecek bir Türk-İslâm hakimiyetini başlattığını görüyoruz⁹. Ancak şunu peşinen belirtmek gerekir ki, bu yedi asırlık sürede Müslüman Türk yöneticiler, hindulara hemen her yönden geniş bir toleransla muamele etmişlerdir. İşte bu yeni idare ile birlikte İslâm dini büyük ölçüde sufiler, sufi-vâizler ve tüccarların çabaları sonucu yayılma imkanı bulmuştur.

Hindistan'a ilk gelen müslümanlar, coğrafya, din, dil, ırk, renk, kültür ve medeniyet açısından tamamen değişik bir dünya ile karşı karşıya idiler. Bu dönem Hindistan'ı hakkındaki en sağlıklı bilgileri, o devirde kaleme aldığı "Kitabu't-Tahkîk Mâ li'l-Hind" adlı eseriyle Ebu'r-Reyhân el-Beyrûnî (973-1061) vermiştir¹⁰. Hindistan'ın kültür ve medeniyetindeki esrar ve buradaki insanların yaşama biçimi, yeni fâti-

6 Kitapçı, Zekeriya, Türkistan'da Müslüman Olan İlk Türk Hükümdarları (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayımları), İstanbul 1982, ss. 27, 37, 44-48, 52.

7 el-Utbî, Ebu'n-Nasr, Tarihü'l-Yemînî, İstanbul 1926, c. I., s. 58; İbnü'l Esîr, el-Kâmil fi't-Târih, Kâhire 1934, c. VII, s. 86.

8 Bosworth, C.E., İslâm Devletleri Tarihi, çev.: E. Merçil, M. İpsirli, İstanbul 1980, ss. 225-261.

9 Arnold, W., "Hindistan", İA, c. V/1, s. 521.

10 Sayılı, Aydın. Birûnî, Belleten, c. XIII, Ankara 1949, ss. 49-52, 54.

lere çok garip geldi. Timuroğullarından Zahiruddin Babür Şâh'ın bu konuyla ilgili düşünceleri oldukça ilgi çekisici görülmektedir: "... Hindistan ahalisinin çoğu kâfirdir. Hindistan letâfeti az olan bir yerdir. Hal-kında güzellik, iyi muamele, edeb zevk, idrak, kerem, mürevvet, hüner, usûl, intizâm, kâide, iyi nam, iyi et, üzüm, kavun, meyve, soğuk su, iyi ekmek, hamam, medrese, mum meş'ale ve şamdan gibi nesnelere hemen hiç biri yoktur..."¹¹. Esasen Hintliler dil, din, örf, adet ve başka sebeplerden dolayı yabancılarla temasa geçmekten sakınıyorlardı.¹²

Kast denilen bir takım karizmatik yapıda sınıflara bölünmüş hindûlar, daha ilk karşılaşmada, müslümanları kast dışı ilan ederek, onlara Mâlehc (pis, murdar) lâkabını takmışlardı. Onlara göre, müslümanlarla oturmak, evlenmek, yemek, içmek, hattâ onların yanına yaklaşmak yasaktı. Yüzyıllarca bir arada yaşamalarına rağmen, hindûların dinî ve içtimâî aşırı negatif tutumu yüzünden, her iki dinin sâlikleri, aynı kabın içindeki su ve yağ gibiydiler¹³.

Müslümanların, hicretin hemen ilk aşırında, Hindistan'la temasa geçmesiyle, sanskrit kökenli bazı kelimelerin arapçaya geçişi de aynı oranda hızlandı. Kaynaklarda tesbit edebildiğimiz, sanskritçeden arapçaya geçmiş kelimelerin bazıları şu şekildedir:

<i>Sanskritçe</i>	<i>Arapça</i>
Moshka	Misk
Kâpûr	Kâfûr
Jiranjabira	Zencebil
Kantikphal	Karanfil
Pipli	Fulful
Naryâl	Narcil
Mosh	Muz
Chandan	Sandal ¹⁴ .

Verdiğimiz listeye dikkatle bakılırsa, bu kelimelerin hemen hepsinin, tarihî Hind ihrâc ürünlerinin adları olduğu görülür. Bu da, Hind-Arap ilişkilerinin, ilk olarak, ticârî sahada başladığını gösterir. Diğer bir deyişle, aradaki ilk etkileşim, ekonomik seviyede tahakkuk etmiştir. Bu ticâ-

11 Pakistan Postası yıl: 1972, Ocak-Aralık sayısından özetlenerek.

12 el-Birûnî, Ebu'r-Reyhân. Kitabı Tahkik Mâ li'l-Hind min Makûletin Makbûletin fi'l-Akh'l-Merzûle, Haydarabâd 1958, ss. 14-17.

13 Pakistan Postası, aynı sayı.

14 Nadvi, Allama Syed Suleiman, The Education..., s. 2,

ret kervanlarının yolculuklarına sufilerin ve sufi vâizlerin, İslâm'ı tebliğ etmek üzere katıldığını görüyoruz. Massignon, bu konuda aynı kanaati paylaşarak şöyle der: "... Sufilerin Hind yarımadasında İslâm'ın yayılmasına katkısı büyük ölçüde olmuştur. İslâm dininin beynelmilel ve dünya çapında bir din olması, işte bu sufiler sayesinde. Sufiler müslüman olmayan ülkeleri, insanları irşâd için dolaşmaları sebebiyle İslâm dini beynelmilel olmuştur. Çiştîyye, Şuttâriyye, Nakşbendiyye dervişleri, Hindistan ve Malay adalarına gidip, yerli ahalinin dillerini öğrenerek, onların hayatlarına karışmış olduklarından, o ülkeleri dışarıdan gelip fetheden ve başka dil konuşan mutaassıp fâtihlere göre, halk arasında İslâm daha ziyade yayılmıştır. İslâm dininin âlemşümûl olması, da, işte bu sûfîler sayesinde. Zira bütün insanlar için tabii ve akli bir tevhi'd olan hanifliğin mânevî ve ahlâkî etkisini ilk olarak sufiler anlamıştır"¹⁵.

Bernard Lewis de sufi misyonerler hakkında, benzeri görüşleri paylaşıp konu ile ilgili olarak şunları söyler: "Kıt'a Hindistan'ında İslâm'ın yayılmasında en etkili faktör, müslüman velîlerinin, ülkeye barışçı faaliyetlerle girmeleri olmuştur. Bunlar, hoşgörü ve tevazu ile aşağı tabakadan insanların arasına karışmış, müslümanların arasındaki kardeşlik ahlâkını, bu insanların gözünde, katı kast tabusuna karşı güven dolu, mutlu bir sığınak durumuna getirmişlerdir"¹⁶.

Bir mutasavvıfın vardığı son nokta, İslâm'ın evrensel yönünü yaşayarak elde etmesidir. Mutasavvıflar, canlı ve cansız tabiatla bütünleşebilme, yahut onu algılayabilme ve özümleme vasfını, kendilerini aşarak kazanabilmiş kişilerdir. Onlar bu bakımdan bir ayaklarıyla İslâm'da kımıldamadan sâbit dururken, diğer ayaklarıyla toleranslı olarak her meslek ve mezheple temas kurabilmeye açıktır. İşte, her görüşe açık, kendinden emin bu tavır, onlara yeni fethedilmiş bölgelerde İslâm misyonerliği rolünü yüklemiştir. Yeni fethedilmiş Anadolu toprakları islâmlaşırken, nasıl derviş istilâsına maruz kalmışsa, aynı durum Hindistan'da da vukû bulmuştur. Yakın zamanların doğubilimcisi Thomas Arnold, bunun altındaki espiriyi açıklarken şu yorumu yapar: "... Hindistan, Endonezya ve zencî Afrika'nın büyük bölümlerinin, günlük hayatlarında İslâm'ın temel yükümlülüklerini yerine getiren sufi vâizlerin sürekli etkinliği sonucu İslâmlaştığı kesindir. Bu, mantıkî, ya da hu-

¹⁵ Massignon, Louis, *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane*, Paris 1968, s. 5.

¹⁶ Lewis, Bernard, *The Arabs*, London 1950, s. 121.

kukî kılı kırk yarmalara başvurmadan, Allah'a duyulan aşk ve güven, Peygamber ve ashabına duyulan sevgi sayesinde"17.

Sufiler tebliğ sırasında, bazan yogilerle keramet yarışmaları da yapmaktadır. Bu tür tabiatüstü yarışmalarda sufilerin gâlip gelmesi sonucu, o bölge kısmen veya toptan İslâm'a girmektedir¹⁸. Arberry bu hususla ilgili olarak bir olay nakleder. Bu olayda bir kasabada yaşayan yogi ile bir İslâm sufisi, halkın huzurunda bir güç denemesi yaparlar. İkisini bir tepede fıçıya koyup, ağzını kapayarak aşağı yuvarlarlar. Olayın sonunda yogi ölürken, İslâm sufisine hiç bir şey olmaz. Bunu gören bölge halkı İslâm'a girer¹⁹.

Aynı husus Keşmir'de de yaşanmıştır. Srinagar'ın Kal-i Mandar bölgesinde üstün güçleriyle şöhret yapmış bir Brahman yaşamaktadır. Seyyid Ali Hemedanî, müridi Seyyid Kebir'i görevlendirerek, bu Brahmana haddini bildirmesini ister. O da, ayakkabısına Brahmanın peşinden gidip, kafasının üzerinde durmasını ve hızla ona vurmasını emreder. Brahman gücünü kullanmasına rağmen, olayın vukuuna engel olamaz, neticede mağlup olur; bu durumda, Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Hemedanî'nin kendisinden üstün olduğunu kabul ederek İslâm'a girer²⁰.

Kaynaklarda zikredilen bir başka olay da şu şekildedir. Güney Hindistan'daki Dudekuloslar, türbesi Penukoda'da bulunan Baba Fahreddin'e büyük bir saygı duyarlar. Zira, Sistan asıllı bu şeyh o yörenin islamlaşmasına neden olmuştur. Bu zat Hz. Peygamber (s.)'in rüyada verdiği emirle, Hindistan'a gider. Triçinopoli'de Nezir Şah adlı bir şeyhe bağlanır. Onun yönlendirmesiyle iki yüz dervişle birlikte Penukonda'ya İslam'ı yaymaya gelir. Orada bir hindu mabedi yakınına yerleşir. Yörenin racası bundan hoşlanmaz. Kendi sarayının rahibi ile bu müslüman velisini, (hangisinin mabede reis olacak güçte bulunduğunu anlamak üzere), yarışmaya tabi tutar. İkisi, içi kireç dolu, iki büyük çuvala yerleştirilip ağızları kapatılır, büyük bir havuza atılır. Rahip ölür, Baba Fahreddin ise yakında bir tepenin üzerinde sağ salim bulunur. Raca bu olay üzerine İslama girer mabed de cami haline getirilir²¹.

17 Arnold, Thomas, *The Preaching of Islam*, Lahore 1956, s. 130.

18 Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, çev.: Ender Gürol, s. 305

19 Arberry, J. A., *An Introduction to the History of Sufism*, s. VII.

20 Rafiqi, Abdul Qaiyum A.A. *Sufism in Kashmir, From the Fourteenth to the Sixteenth Century*, Delhi trz., s. 35-37.

21 Arnold, Thomas, *Preaching*, s. 271.

Keramet göstermek, velilerin son derece kaçındığı bir husus olmakla beraber, Hindistan'da bir tebliğ unsuru olarak kullanılması, bizce şu şekilde açıklanabilir: İnsanlara anlayabileceği dilden hitabetmek, tebliğin önemli ve vazgeçilmez bir unsurudur. Sihir, büyü, gözboyama gibi olaylara, gündelik hayatta sıkça rastlanan Hindistan toplumunda, halkın hitabedilecek önemli ilgi alanı, ister istemez bu yönde gelişmiş bulunmaktadır. Hz. Musa'nın sihirin yaygın olduğu eski Mısır uygarlığına mensup topluma, yine aynı yönde hitap etmesi, bu hususun Kur'ânî bir örneğini teşkil eder. Halkın doğüstü olaylara fazla rağbet göstermesi, Hindistan'daki sufileri, bu tür keramet yarışmalarına sevk etmiş olabilir. Bütün bunlara rağmen, gerçek keramet istikâmet olduğunu ve insanlaın Kur'ân'da ifade edildiği gibi, İslâm'a körükörüne değil, basîret üzere davet edilmesi²² gerektiği, kanaatini taşıdığımızı da belirtmek isteriz.

Kaynaklardan tesbit edebildiğimiz ilk Hint-İslâm sûfilerinden birisinin etkisiyle, Kuzey Hindistan'daki ricalardan biri, ilk defa olarak Kur'ân-ı Kerim'i Hind diline tercüme ettirmiştir. Şimdi bu sûfilerden bir kısmını görelim:

1. Süleyman (ö. 854).
2. Ebû Zeyd (ö. 856): Bu sûfî Kuzey Dekkan'a kadar gitmiş ve orada tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur.
3. Ebu'l-Hasen el-Mes'ûdî ve Ebû İshâk İstahrî, 915 tarihinde Hindistan'a gelerek, halkın dikkatini, sevgi ve saygısını kazanarak İslâm'ı yaymışlardır.
4. Ebû Delef Yenbû: XI. asırda Keşmir, Multan ve Sind eyaletlerini geçerek Çin'e kadar gittiği rivâyet edilir.²³
5. Hoca Muinuddin Çiştî (ö. 1236): Hinduların dinî merkezlerinden Ecmir'de faaliyet göstermiştir.
6. Kurban Ka'ki: Faaliyet alanı Delhi'dir.
7. Celâl-i Tebrizî (ö. 1244): Bengal.
8. Ferîd-i Şükker Ganjî (ö. 1265): Pakpattan.
9. Celâl Sorhpûş (ö. 1290): Biholyar'da Uttaş bölgesinde.
10. Muhammed Giysû-dırâz: Belgom'da.
11. Ebû Ali Kalenderî (ö. 1421): Panipat.

²² Yusuf (12), 108.

²³ Nadvî, The Education of Hindus, s. 8.

12. Şâh Celâl Yemânî (ö. 1471): Assam eyaletinin Silhet bölgesinde faaliyet göstermiştir²⁴.

13. Seyyid Ali Hemedanî (ö. 1385): Keşmir.

14. Mir Muhammed Hemedanî: Keşmir.

15. Seyyid Hilâl: Assam.

16. Seyyid Emin (ö. 1582): Assam.

17. Kadiri Şeyhi Seyyid Nimetullah Şah ve talebesi Şeyh Mirak: Keşmir.

18. Rişiyce Şeyhi Nureddin el-Üveysî (ö. 1439): Keşmir²⁵.

19. Abdullah eş-Şuttârî (ö. 1415)²⁶.

Bu sufiler arasında geniş şöhretiyle dikkati çekenler, malları ve canlarıyla, dünyevî garazlar gütmekten İslâm dininin misyonerliğini yapmışlardır. Bunlardan, Ferid-i Şükker Ganjî, (ö. 1265) İslamî bilgisinin genişliği, yöresel dilde yazdığı İslâm'ı anlatan şiirleriyle haklı bir şöhrete sahip olmuş ve adına Pencâb eyaletinde Feridkot şehri inşâ edilmiştir.²⁷

Yine bu ilk sufi tebliğ ordusu arasında büyük mutasavvıf Hüseyin b. Hallâc el-Mansûr (ö. 921), da görülür. Hallâc 905 tarihinde deniz yoluyla Gucerat'a varmış, orada Duwala ve Penjara yörelerinde İslâm'ı anlatmış²⁸, oradan Sind'e ve İndüs vadisine geçmiştir. Daha sonra Türkistan ve Turfan'ı dolaşarak gayr-i müslimleri İslâm'a davet faaliyetlerinde bulunmuştur²⁹. Bugün, onun vasıtasıyla İslâm'a giren Hind müslümanları "Mansûrî" lakabıyla anılmaktadır³⁰.

Kaynaklara göre, Sufiler tebliğ, hindûların anladığı üslûbla başlamaktadır. Sufiler, kendilerini dolaylı biçimde Vaisnavit ve Shaivit inanç ve uygulamaları içinde tanıtarak işe başlarlar; sonra kendilerinin samimi din bilginleri olduklarını hindûlara kanıtlayarak, onlara Yüce Tanrının yeni bir isminden, yani Allah'tan, Muhammed (s.) isimli yeni bir Avatar'dan ve giderek yeni bir şariat ve yeni bir yaşama yolundan söz ederlerdi³¹. Bu arada, sûfilerin Kuzey Hindistan'da Sih ve Bahti öğretilerini etkilediklerini söylemeden geçemeyeceğiz³².

24 Bedevî, Abdurrahman, Târihu't-Tasavvufi'l-İslâmî, Kuveyt 1978, (ikinci baskı), s. 40.

25 Rafiqî, A.A. History of Sufism in Kashmir, ss. 98 vd.

26 Bedevî, Tarihu't-Tasavvuf, s. 40.

27 Longwort, D.W., 1A, c. IV, s. 569.

28 Bedevî, age, s. 38.

29 Schiramel, Tasavvufun Boyutları, s. 68-9.

30 Altıntaş, Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara 1986, s. 74.

31 Staddart, L., The New World of Islam, London 1921, s. III.

32 Guillaume, A., Islam, Pelican yay. 1962, s. 85.

İslamlaştırma faaliyetlerinde bulunan sufiler arasında, ilk hicri asırlarda Hindistan'a gelen Ebû Meş'ar es-Sîndî'yi ve faaliyetlerini unutmamak gerekir.³³

Dinde zorlama yoktur, kuralına göre, muhataplarını maddî zorlama uygulamasına yönelmeden, gönüllü ve serbest irâdeye dayalı olarak İslâm'a sevkeden mutasavvıflar, ilk medeniyetlere beşiklik etmiş, bu yarımadada başarılı olmuşlardır. Nadvi'nin ifade ettiği gibi, müslüman Türk yöneticilerin resmî dil olarak Farsça'yı mecburî hale getirmeleri ve yerli halkın bu yeni dili öğrenmesi, bu dilde eserler verilmeye başlanması, İslâm'ın tebliği açısından önemli bir avantaj olmuştur³⁴.

Umumî İslâm fütûhâtından önce, Hindistan racalarının yönetimi altında iken, bu ülkeye tebliğ faaliyetlerinde bulunmak üzere gelen sûfiler arasında Türk kökenli Şeyh İsmail'i görmekteyiz. Bu sufi, 1005 senesinde Lahor'a gelmiş ve bu yörenin islâmlaşmasında gayretler göstermiştir³⁵.

HİNDİSTAN'DA İSLAMLAŞMA AÇISINDAN BİRİNCİ DERECEDE ROL OYNAMIŞ TASAVVUF OKULLARI

1. **Çiştîye Okulu:** Bu tasavvuf okulu, aslen Horasan'ın Çişt yöresinde doğmuş Ebû İshak tarafından kurulmuş ve memleketine nisbetle bu okul Çiştîye adıyla anılmıştır. Hayatının sonraki dönemlerinde Suriye'de yaşayan Ebû İshak, Akkâ'da vefat ederek, oraya defnedilmiştir³⁶. Hoca Muînuddin Çiştî (1142-1193), bu tasavvuf okulunu Hindistan'a taşımış ve orada İslâmiyet'i yayma faaliyetlerinde bulunmuştur. Doğum yeri Sistan olan Hacı Muînuddin, Afitâb-ı Mulk-i Hindî (Hind diyarının güneşi) lakabıyla tanınır³⁷. Bağlılarının Garîb Navvâz diye tanıdıkları Hoca Muînuddin Çiştî, baba ve ana tarafından Hz. Hüseyin neslinden olup³⁸, ayrıca annesi Bağdad'ın ünlü Hanbelî sufisi Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (1077-1166)'nin yeğenidir³⁹. Babası da, kendisi gibi mutasavvıftır⁴⁰. Hacı Muînuddin, rivâyetlere nazaran Hicazda

33 Nadvi, age, s. 4-5.

34 Aynı eser, ss. 17 vd.

35 Aziz Ahmad, *An Intellectual History of Islam in India*, (Islamic Surveys, VII) Edinburgh 1969, s. 34.

36 Naz, Khwaja Mueen-ud-Din Chishti, Lahore 1970, s. 23.

37 Margoliouth, "Çiştî", IA, c. III, s. 435.

38 Naz, age, s. 23.

39 Aynı eser, s. 25.

40 Margoliouth, agm, s. 435.

iken rüyasında Hz. Peygamber'i görerek, Ondan Hindistan'a İslâm'ı tebliğ emrini alır. Müridleriyle Hindistan'a giden Hâce Muinuddin mabedler ve putlar beldesi olarak tanınan Acmir'e yerleşerek, orada dergâhını kurar. Burada, halifeleri ve müridleriyle etrafa İslâm'ı anlatmaya ve yaymaya çalışır. Hâce Muinuddin aynı şehirde vefat ederek oraya defnolunur. Kendisinden sonra, Çiştîyye okulundan gelen, lider vasfını taşıyan sufiler, bu dünyayı, âhireti, (zaruret miktarı hariç olmak üzere) uyku ve yemeği terketmek manasına gelen Kûlâh-ı Çehâr Terkî adlı bir başlık (tâc) giymeye başladular⁴¹. Hâce Muinuddin'in ardından, biri Delhi'de Bahtiyâr Ka'ki (ö. 1236), diğeri de Nagor'da Şeyh Hâmidüddin tarafından olmak üzere iki yeni merkez kuruldu. Bu merkezler, İslam'ı yayma faaliyetlerine karargâhlık etmişlerdir. Daha sonraki tarihlerde, aynı görevi ifâ eden bir Çiştî sufisi, Ganj-ı Şükker adıyla ün yapmış Şeyh Ferid (yahut Ferideddin) (ö. 1323) zuhûr etmiştir. Bu ünlü Çiştî sufisi, erken Tuğluk ve son Halci hanedanı dönemlerinde (Halçiler: 1290-1320, Tuğluklar: 1320-1414) yıllarını ihtivâ etmektedir⁴² bütün Hindistan'ı mânevî gücüyle etki altına almıştı⁴³. Çiştîler, Şeyh Sirâcüddin (ö. 1357) ve Alâeddin Simnâni (ö. 1405) vasıtasıyla Ganj vadisi boyunca faaliyette bulundular. Bu arada Muhammed Giysû-dırâz (ö. 1422) te'lif ettiği çok sayıda eserle, Dekkan bölgesinde etkili oldu. Çiştîyye tasavvuf okulu, Ekber Şah'ın Şeyh Sâlim'e yakın ilgi göstermesi ve sempati duymasına rağmen, ilk devirlerdeki parlaklığını yitirdi. Bu tasavvuf okulunda, çile, semâ', zikir, murakabe gibi unsurlar dikkati çekmektedir.

2. Suhreverdiyye Okulu

Bu tasavvuf okulu, Şeyh Necibüddin Abdü'l-Kâhir es-Suhreverdî (ö. 1235) tarafından tesis olunmuştur⁴⁴. Multanlı Şeyh Zekerıyya tarafından Hindistan'a girmiştir. Bu tasavvuf okulu, halvet anlayışı ile farklı bir özellik taşır⁴⁵. Celâleddin Suhreverdî adlı bir başka sufi, bu okulu Bengal'e nakletmiştir. Her tasavvuf okulu fakirliği öne alan ilginç bir karakteristiğe sahip iken, Sühreverdîlik zenginliği tervic etmiştir. Multanlı Zekerıyya'dan sonraki Suhreverdîlerin, Halci ve Tuğluk hanedanlarıyla yakın ilişki içinde bulduklarını görüyoruz. Hatta bu ilişki devlet ileri

41 Aziz Ahmad, age, s. 35.

42 Öztuna, Yılmaz, İslâm Devletleri, c.I., Ankara 1989, s. 838-840.

43 Aziz Ahmad, age, s. 35.

44 Pakaln, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. III., İstanbul 1983, ss. 286-7.

45 Arberry, John, Soufism, London 1950, s. 86.

gelenlerinin Suhreverdiliğe girmesine sebep olur. Aynı durum onyedinci yüzyıl Babür yöneticilerinin Nakşbendiliğe meyletmesi şeklinde tekerrür etmiştir⁴⁶. Celâleddin Sorh Buhari, bu tasavvuf okulunu Uch'ta yaymış önemli liderlerdendir. Suhreverdilerin tarih içinde, bir ara siyâsi iktidara da geçtiğini kaydetmeliyiz. 1443 senesinde, Suhreverdî sufi liderleri Sind ve Multan eyâletlerinde kısa süre politik gücü ele geçirerek, buralarda devlet kurmuşlardır. Bu tasavvuf okulu, Timur istilasından sonra za-yıflamaya maruz kalmış, sonunda sadece Gücerat eyâletinde varlığını sürdürür hâle gelmiştir.⁴⁷

3. Kadiriye Okulu:

Ünlü Hanbelî Şeyh Abdülkâdir Geylânî (1077-1166) tarafından kurulan bu tasavvufi sistem, 1482 senesinde Muhammed Gavs'in gayreti ile Hindistan'a girdi. Bu sufi Uch'ta bir Kadiri hangâhı tesis etti. Hindistan'da tam olarak yayılması da Moğol sultanları döneminde Şeyh Mahdûm Muhammed ve Şâh Nimetullah vasıtasıyla oldu. XVI. asırda, tanınmış Kadiri şeyhi Davud'un kurduğu dergah, İslam'ın hindular arasında yayılmasında etkili bir rol oynadı. Kadirilik, Şeyh Mir Muhammed'in Dârâ Şikoh (Şah Cihan'ın oğlu)'un özel öğretmeni oluşu dolayısıyla, Hind topraklarında altın devrini yaşamaya başladı. XVIII nci asırda, ünlü Hind Kadiri okulu şeyhleri Mulla Şah ile Muhibbullah Allahâbâdi gayr-i müslimlere aşırı yumuşak ve toleranslı bir tavırla yaklaşarak çok sayıda ihtidâya vesile oldular. Bu tasavvuf okulu günümüz Hindistan'ında iki popüler tarikattan birisidir⁴⁸.

4. Nakşbendiye Okulu

Bu tasavvuf okulunu da Hoca Muhammed Bahâeddin Nakşbend (ö. 1387) tesis etmiştir. Hindistan'a girişi ondan iki asır sonra Hoca Bakî Billah Kabulî (ö. 1603) tarafından olmuştur⁴⁹. Bu tasavvuf Okulunun Suhbet, zikr-i hafî, murakabe teveccüh, râbita, tefekkür-i mevt gibi temalardan oluştuğunu görüyoruz⁵⁰. Ekber Şâh, Hoca Bakî Billah'a Babürlü yönetimi olarak destek verdi. Bu okul, devamlı ilim tahsili,

46 Bilgin, İbrahim Edhem, Devriinci Süfi Hareketleri ve İmam-ı Rabbânî, İstanbul 1989, s. 106 vd.

47 Aziz Ahmad, age, s. 39.

48 Aziz Ahmad, age, s. 42.

49 Kufrah, Kasım, Nakşbendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı (Basılmamış Doktora tezi, İÜEF, 1950), s. 93.

50 el Kürdî, Muhammed Emin, Tevîrû'l-Kulûb, Kahire 1322, s. 354 vd.

İslâm'ı yayma ve sohbet vasıtasıyla, İslâm'ın Hind topraklarında güçlenmesine emek sarfetmiştir. Bu okulun genel görüşünün vahdet-i şuhûd (phenomenological monism) olduğunu önemli bir husus olarak kaydetmemiz gerekir. Bu doktrin, onyedinci asırda Nakşbendî şeyhi Ahmed-i Sirhindî (İmam-ı Rabbanî diye meşhurdur) (ö. 1624) tarafından geliştirilmiştir. Nakşilik başlangıçta Hindûlara karşı sert tavırlı olarak temâyüz etmiş iken, sonradan Mazhar-ı Cân-ı Cânân Şemsüddin (ö. 1780) zamanında, bu tavır toleransa dönüşmüştür. Nitekim Şah Veliyyullah Dihlevî, Budizm'i tamamlanmamış ve kusurlu olarak mütalaa etmekteydi. Vahdet-i Vücûd'a antitez olarak İslam düşüncesine renk ve soluk getiren bu hareket (veya diğer bir tabirle Sirhindî Hareketi) zaman içinde, Orta Asya steplerine kadar ulaştı. Bu okulun özellikleri İslam'a sıkı bağlılık, sünneti Hz. Peygamber sevgisiyle noksansız olarak yaşamak, vahdet-i şuhûd, semayı red ve rabıtan ibarettir⁵¹.

Sirhindî hareketi, tasavvuftaki bazı sapmaları düzeltmek üzere ortaya çıkmış, tepkisel karaktere sahip oluşu ile dikkati çeker. Daha sonra Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1762), ve Suriyeli Abdülganî Nablusî (ö. 1731) Vahdet-i vücûdculukla şeriatın ahlâkî hükümlerini uzlaştırarak, Hind müslüman dünyasına farklı bir soluk getirir⁵².

Burada şu hususun bilinmesinde yarar görüyoruz. Jat ve Marat denilen aşırı Hindû milliyetçi gruplar, tarih boyunca, sayısız masum müslümanın kanına girmişler ve hiç bir zaman bilinçli bir mukavemet ile de karşılaşmamışlardır. İşte bu aşırı uçlara en bilinçli direniş hareketi, yine Hind Nakşbendîlerinden geldiği için, Aziz Ahmed bu tavrı belirlemek üzere bir eserinde "Nakşbendîlerin Reaksiyonu" diye ayrı bir başlık açmıştır⁵³. Prof. Schimmel, Hind Nakşbendîleri için şu tesbitlerde bulunur: "Nakşbendîlik, Hindistan'da, her yerde, İslâm'ı Hinduizmle birleştirme (Sihizm ve diğerleri) hareketlerine karşı savunma konusunda çok önemli rol oynamış olup, bu husus doktora seviyesinde çalışılabilir genişliktedir. Yine Nakşbendîler, Hindistan'ı idare eden Moğol hükümdarlara, doğru yoldan ayrılmamaları için yakın olma gibi, siyasî yönde de faaliyetler göstermişlerdir. Bu da ilmi bir araştırma konusu olma durumunda himnetli eller beklemektedir."⁵⁴.

51 Aziz Ahmad, *age.*, s. 41.

52 Fazlur Rahman, *Islam*, London 1966, s. 179.

53 Aziz Ahmed, *age.*, ss. 182-191.

54 Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 339.

5. Kerramiye Okulu

Bu tasavvuf okulu Beni Nizar'dan, Zaranc kasabasında doğup, Horasan'da yetişen Ebû Abdullah Muhammed b. Kerrâm (ö. 869) tarafından tesis olunmuştur⁵⁵. Bu okul tasavvufu camilere sokmakla tanınmış olup, mensupları, namaz kılınan bu yerlerde namaz haricinde halka açık dersler verirlerdi. Tekkeye geçmeleri daha sonraları olmuştur. Bu tasavvuf okulu, özellikle Hindistan'ın kuzey mntıklarında İslâm'ı yayma faaliyetlerinde bulunmuş ve oldukça semereli sonuçlara ulaşmıştır⁵⁶. Ebu Bekir İshak bin Mahmasaz (ö. 994)'ın 5000 (beşbin) zimmî'yi müslüman etmesi Gazneli Sultanı Sebüktegin'in hürmetini celbetmişti⁵⁷. Yine Ebu Bekir'in oğlu Muhammed'in, Mahmud b. Sebüktegin'i Batınîleri şiddetle takibe ikna etmeyi başarması⁵⁸, bu tasavvuf okulu adına gerçekten olumlu bir puvandır.

6. Kalenderiye Okulu

Müessisinin Şeyh Cemaleddin olduğu söylenir⁵⁹. Bunlar, İslam'a bağlılık açısından gevşek görülürler. Hemedanlı Baba Tahir Uryan'ın kendi anlatımıyla bir Kalenderî şöyledir: "Ben kalender denilen serseri bir dervişim / Ne ateşim, ne yerim, ne yuvam ne de tekkem var / Gündüz dünyayı gezer / Gece olunca da başımın altına bir kerpiç alır uyurum"⁶⁰ Gezginci karakterleri nedeniyle tekkeleri, evleri, belli yurtları olmadığı gibi, İslâm dünyasının hemen her tarafına dağılmışlardır. Onlar bu toleranslı tavırları ile Hind topraklarında da dikkatleri üzerlerinde toplamış ve ihtidâ olaylarında aktif rol oynamışlardır. Hindistan'ın Multan eyaletine gelen Kalenderîler, burada Şeyh Bahauddin Zekeriyya ile anlaşmazlığa düşmüşlerdir⁶¹. Onüçüncü yüzyılın başlarında Hind Kalenderîlerinin hangâhlara yerleştikleri görülür. Şah Hızır Rumî ve müridi Şeyh Şerefuddin Ebû Ali Kalender Panipatî, Çiştîyye tarikatı ile yakın temasa geçmişlerdir. Kaynaklar, onların daha ziyade Yogilerle temasa geçtiklerini ve onları çeşitli şekillerde etkilediklerini kaydetmektedir⁶².

55 Margoliouth, D.S. "Kerramiye", IA, c. VI., s. 594.

56 Güngör, Erol, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul 1982, s. 185.

57 Margoliouth, agm, s. 595.

58 Aynı yer.

59 Babinger, Franz, "Kalenderiye", IA, c. VI., s. 128.

60 Rizvi, Athar Abbas, A History of Sufism in India, c. I., New Delhi 1975, s. 301.

61 Aynı eser, s. 303.

62 Aynı eser, s.s. 304-7.

Yine sırtlarında postları, ellerinde asalarıyla, Kalenderilerin Çin topraklarında köy köy dolaşarak İslam'ı tebliğ etmeleri dikkat çeken bir başka husus olarak görülmektedir⁶³.

7. Kübreviyye Okulu

Kurucusu Necmüddin Kübrâ (1145-1221)'dir. Bu ünlü sufi ilmen ileri seviyelere ulaşmış olmasının yanısıra, Moğollarla yapılan savaşlarda şehid düşecek derecede gözü pek bir muhariptir⁶⁴. Hindistan'ın merkezi Delhi'de faaliyet gösteren Kübreviyye Şeyhi Seyyid Muhammed bin Yusuf el-Hüseynî (Hâce Bende Navvaz veya Giysüdrâz olarak tanınır) daha sonraları Dekkan'a gitti, orada Behmenî Sultan Tâcü'd-din Firûz (ö. 1422) ile yakın ilişkiler kurdu. Orada kurduğu hangâh'da, 1422 senesinde vefat edene kadar İslâm'ı yayma çabaları içinde görüldü⁶⁵.

Kaynakların ifâde ettiğine göre, Kübrevîlikte seyahat ederek İslam'ı yayma önemli bir ögedir⁶⁶. Meselâ bunlardan Seyyid Ali Hemedânî (ö. 1385) doğum yeri olan İran'ı terkedip Seyyid Tâcüddin ve Seyyid Hüseyin adlı iki müridiyle birlikte Keşmir'e Srinagar'a gider. Sultan Kutbüddin (1373-1389) onlara iyi muamelelerde bulunur. ve Alaaddinpur (burası şimdi Hankâh-ı Muallâ diye anılır)'a yerleştirir. Burada İslam'ı hindular arasında yayma faaliyetlerine başlarlar. Keşmir vadisinin büyük kesimi, Seyyid Ali Hemedânî'nin çabalarıyla islâmlaşmıştır⁶⁷ Bu arada Seyyid Ali Hemedânî'nin politik faaliyetlere de katıldığını, zaman zaman yönetimde bulunan Sultan Kutbüddin'in, Hindû tebaya şirin gözükme için onların âdetlerini benimsemesini, yine onların elbiselerini giyip bayramlarına iştirak etmesini tenkid ederek ona karşı tavır alır. Kabri, bugünkü Sovyet Tâcikistan'ında bulunan Seyyid Ali Hemedânî'nin siyâsete dâir ilginç görüşleri vardır. Kendisinden sonra, halifelerinden Mîr Muhammed Hemedânî de aynı yolu izlemiştir.⁶⁸ Yalnız burada şunu ifâde etmek istiyoruz. Seyyid Ali Hemedânî, yaşama tarzı, İslâm'ı kavrayışı, İslâm'ı yayma faaliyeti ve siyasi alandaki karakter-

63 Aynı, M. Ali, Hacı Bayram Veli, İstanbul 1343, s. 62; ayr. bkz.: P. Dabry de Thiersant, Çin'de ve Türkistan Çin'inde Muhammedilik, c. II., s. 332.

64 Subkî, Abdulvahhab b. Takiyyüddin, et-Tabakâtu's-Şâfi'yyetü'l-Kübrâ, Mısır 1324, c. V., ss. 11-14.

65 Rizvi, A History of Sufism in India, c. I., ss. 251-252.

66 Rafiqî, Sufism in Kashmir, s. 33.

67 Aynı eser ss. 34-40.

68 Aynı eser, s. 98.

teristik farklılık arzemesi ile başlı başına bir makâlede incelenecek derecededir.⁶⁹

HİNDİSTAN'DA FAZLA YAYILMA İMKANI BULAMAMIŞ TARİKATLAR

Hucviri'nin ifadesine göre Gazneliler döneminde adı duyulan ancak fazla yayılma imkanı bulamamış oniki tarikat vardır: 1. Hulûliyye, 2. Hallâciyye, 3. Tayfâriyye, 4. Harrâziyye, 5. Hafifiyye, 6. Seyyâriyye, 7. Muhâsibiyye, 8. Tüsteriyye, 9. Hâkimiye, 10. Nûriyye, 11. Cüneydiyye, 12. Kassâriyye⁷⁰. Ebu'l-Fazl bunların hepsinin sünnî karakterli olduğunu bildirirken, bunlara ilâve olarak Habîbiyye (Hasan Bas'î okulundan gelme), Kerhiyye, Sakatiyye, Edhemiyye ve Kazerûniyye gibi tarikatların varlığından söz etmektedir. Ancak bu sufi okulların hemen hepsi, belli bölgelerden dışarı çıkmamıştır⁷¹.

HİNDİSTAN'DAKİ TASAVVUF OKULLARININ BAZI ORTAK YÖNLERİ

Ortaçağ Hindistan'ında, faaliyet gösteren sufiler, geçimlerini genelde şu iki yolla sağlıyorlardı:

1. Ölü Araziyi diriltme, yani onu işleyip tarıma uygun hâle getirerek zirâi ürünler yetiştirmek,

2. Hediyeler. Bunlar gönüllü yapılan ihsanlar olup, biriktirilip saklanılmaz, depolara hapsedilmez., gelir gelmez, tekke civarında bulunan, İslâmî ölçüde gerçek fakirlik durumunda olanlara dağıtıldı. Bu durum, Hindistan'daki bütün sufi tekkeleri için geçerli olan bir husustu⁷².

Bazı tasavvuf okullarının, müridlerine geçimlerini sağlamak üzere resmî devlet dâirelerinde çalışmalarına izin verdiğini görmekteyiz. Ancak, bir kısım tasavvuf okulları, mânevî yolda ilerlemede engel teşkil eder endişesiyle, bağlılarına resmî görevlerde maişet temin etmelerine müsaade vermiyordu⁷³.

⁶⁹ Seyyid Ali Hemedânî'nin politik düşünceleri İslâm'ın yayılması, küfrün durdurulmasına yöneliktir. Mesela Onun, Hindûlardan resmî memur tayin edilmemesi, Hindûların İslâmî kıyafetler giymemeleri, müslümanlara saygı göstermeleri, ata semersiz, dizginsiz binmeleri vs. gibi görüşleri vardır.

⁷⁰ Hucviri, Ali b. Osman, Keşfu'l-Mahcûb, tlk.: Dr. İsmâd Abdülhâdi Kandil, Mısır 1973, ss. 192-3.

⁷¹ Aziz Ahmed, An Intellectual History, s. 42.

⁷² Aynı eser, s. 34-5.

⁷³ Aynı eser, s. 35.

Sufilerin toplu olarak barınıp mânevî eğitim gördükleri yerler şunlardı:

1. Hangâhlar: Misafir olanları ve sürekli kalanları barındırabilecek büyüklükte, otel görüntüsü veren ikâmet yerleri.

2. Cemâathâneler: (İsmâîlilerin Hindistan'daki "ibâdethâne"leri ile karıştırılmamalı). Müridlerin barınabileceği geniş odalardan teşekkül etmiş evler.

3. Zâviyeler: Müridlerin (kırk günlük belirli bir süreyi kapsayan maneviyat eğitimleri sırasında) dünyadan ellerini ayaklarını çekmiş vaziyette, hayatlarını sürdürdükleri, fazla büyük olmayan meskenler.

Aziz Ahmad'e göre, Ortaçağdaki Hind-İslâm sufi hangâhları genelde bir zühd müessesesi değildi. Burada tefekküvî hayatla, aktif hayatın bir adımı ötesinde, bu ikisinin karışımından ibaret olan bir hayat tarzı hâkimdi. Burada, şeyh, müridleri ve misafirleri ile temas halindeydi. Mürid ve ziyaretçilerle olan ilişki, ruhî samîmiyete dayanırken, yolculukta uğrak verip barınan garip misafirlerle kurulan temas da insanî ağırlıklı idi⁷⁴.

Hangâhlara gelen misafir ve ziyaretçiler, sadece müslüman değil yogi, brahman, hindû alt kast sınıflarından kişiler de olabiliyordu. Yöre halkı, problemlerinin çözümü ve dua alabilmek için sık sık bu hangâhlardaki şeyhlere başvururdu. Sufilerin Hind topraklarında İslam'ı tebliğ ettikleri, esas yerler işte buralardı.

Hindistan'da bir kimsenin sufi olduğunun iki alâmeti vardı: 1. Hırka giymek, 2. Başı traş etmek.

Şeyh vefat ettiği zaman, seccadesi, hırkası, asâsı, terliği vb. gibi şahsî eşyaları, baş halifelerine miras olarak geçerdi. Şeyh ileri mânevîyât derecelerine ulaşmış müridlerine "hilâfetnâme" (veya icâzetnâme) adı verilen bir diploma verirdi. Bu, silsileyi devam ettirmek ve yaymak anlamına gelmekteydi. Hilâfetnâmelerde yazılı bulunan talimatlar aktif ve kesindi. Şeyh, bu diplomada, müridine, uzak yerlere gidip, oralarda, yetiştiği yerdekine benzer tarzda bir zâviye inşâ etmesi husûsunu özellikle kaydedirdi. Sultanlıklar devrinde Çiştî ve Sühreverdî tasavvuf okulları etkin olmuş iken, Moğollar devrinde Kadînlık ve Nakşbendilik başı çekmiştir⁷⁵.

74 Aziz Ahmad, An Intellectual History, s. 35.

75 Aynı eser, s. 36.

BAZI GÜNEY ASYA BÖLGELERİNE KISA BİR BAKIŞ

1. Çin

Çin ile ilk temas Hz. Osman'ın 651'de bir elçi göndermesiyle başlar. Emevî halifesi Velid devrinde (705-715) Kuteybe b. Müslim, Horasan valisi iken Amu-Derya'ya geçerek bazı başarılı seferler yapmış, bu arada Çin'in doğusuna kadar ulaşmış ve 713 senesinde Çin İmparatoru'na bir elçi göndermişti⁷⁶. Bu şekilde başlayan ilişkiler tâcirler ve sufi vâizlerle gittikçe gelişme kaydetmişti.

Çin'in daha ziyade Türkistan dolaylarından gelen sufilerin tesiri altında kaldığını görüyoruz. Türkistan'da, Çin üzerinde etkili olmak üzere tesis edilmiş kalenderhâneler, zâviyeler, dergâhlar bulunmaktadır. Burada ikamet eden dervişler, kalenderler, sırtlarında bir hayvan postu, ellerinde asâ olduğu halde köyden köye dolaşarak tebliğ faaliyetlerinde bulunurlardı⁷⁷.

2. Endonezya

Gerçekte İslâm'ın Endonezya'ya ilk girişi onbeşinci yüzyılda olmuştur. O sıralar Kuzey Sumatra'da müslümanlar bir sultanlık kurmuş bulunuyordu. İlk defa İslâm'ı kabul eden bölge, Kuzey Sumatra'daki Aceh'dir. Bu bölgenin yöneticisi olan raca Raden Pateh önce Budist iken, sonradan müslüman olmuştur⁷⁸. İran'dan ve Hindistan'ın Gücerat eyaletinden gelen sufi vâizler ve tâcirler, onbeşinci asra kadar buraların islâmlaşmasını tamamlamışlardır. İslâmlaşma süreci, Hindistan'da olduğu gibi, burada da, önce yönetici kademesinden başlamıştır⁷⁹. Nitekim, Endonezyalıların kanaatine göre, islâmın yayılışı, onbeşinci yüzyılda ülkelerinde yaşayan dokuz veli veya zâhid tarafından olmuştur⁸⁰. 1880'li yıllarda Nakşbendiliğin de etkili olduğunu, Sumatra, Cava ve Borneo'da faaliyetler icrâ ettiğini görüyoruz⁸¹.

76 Arnold, *Preaching*, 298.

77 Aynı, Mehmet Ali, Hacı Bayram Veli, İstanbul 1343, s. 62; ayr. bkz.: P. Dabry de Thiersant, Çin'de ve Türkistan Çin'inde Muhammedlik, c. II., s. 332.

78 Ali, Seyyed Amjad, *The Muslim World Today*, Islamabad 1985, s. 78.

79 Smith, Margaret, *Readings from the Mystics of Islam*, Londra 1950, ss. 130-1.

80 *Cambridge History of Islam*, Cambridge 1970, C.I., s. 287.

81 Haurani, Albert, "Shaikh Khalid and the Naqshbandi Order" (*Islamic Philosophy and the Classical Tradition*: Haz.: S. M. Stern, A. Haurani, V. Brown içinde ss. 89-103. sayfeler arasında yayınlanmıştır), Oxford 1972, s. 101-2; ayr. bkz. Hurgronje, C. Snouck, *Mekka in the Latter Part of the 19th Century* (İngilizce çeviri, Leyden 1931) ss. 176 vd., 215 vd., 244 vd.

Prof. Schimmel, mutasavvıfların Endonezya adalarında uygarlaştırıcı ve islâmlaştırıcı bir rol üstlendiğini ifade ile şöyle der: "Mutasavvıfların değişken coğrafî ve etnik şartlara kolayca uyum sağlayabilmeleri, kendilerini İslâm öğretilerini yaymada birinci plana çıkarmıştır"⁸².

3. Bangladeş

İslâm dininin burada yayılmasına ön ayak olan sufiler şunlardır: Hint'li Seyyid Şâh, Bâyezid Bistamî ve Emanet Şâh. 1757'li yıllarda hindû azınlığı kayırcı bir siyaset güden İngiliz sömürge yönetiminin⁸³, bu haksız davranışı karşısında Hacı Şeriatullah (1781-1840) ve Titu Mir (ö. 1831) adlı iki sufi lideri görmekteyiz. Bu iki mutasavvıfın önderliğinde başlayan direniş hareketi, kısa zamanda Peşaver'den, Kalküta'ya kadar tüm Hindistan'ı etkisi altına aldı. Bu sıcak savaşın sonunda Titu Mir (ö. 1831) şehit düştü⁸⁴. Hindû kast sınıfının en aşağı katmanında bulunan Dravitlerin, Bengal'de İslâm'a ilk kucak açan kesim oluşu⁸⁵, İslâm'ın yoksullara olan tavrını yorumlanmasına açıklık getirmesi açısından gerçekten anlamlı ve ilginçtir.

Şehabeddin Suhreverdî'nin talebelerinden Şeyh Celâleddin Tebrizi, (ö. 1244) İslâm'ı yaymak üzere, Bengal'de seyahatler yapar. Bu zâtın bir nazarla hindû sütçünün hidayetine sebep olacak derecede mânevi güç taşıdığı rivâyet olunur⁸⁶.

4. Maldiv Adaları

Hindistan'ın Güneyinde stratejik bir yerde bulunan bu adalar, onikinci yüzyıla kadar Budist iken, bu yüzyılın başlarında Ebu'l-Bere-kât Yusuf adında bir sufinin çabaları sonucu islâmlaşmıştır. Bu sufi aslen Cezâyir'lidir. İslâm'ı yaymayı kendine görev bilip, tamamen yabancı bir muhit olan Maldiv adalarına gelerek İslamı yayması, dikkat çekici bir husus olarak görülmektedir⁸⁷.

82 Schimmel, Tasavvufun Boyutları, s. 211; ayr. bkz.: Dermenghem, Emile, Le Culte des Saints dans Islam Maghreb, Paris 1954. s. 260.

83 Hunter, William, The Indian Muslims, Lahore, 1968, s. 144 vd. İbrahim E. Bilgin'in "Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam-ı Rabbani" adlı araştırmasında bu konu "Mücâhidün Hareketi" (ss. 122-132) başlığı altında detaylı olarak ortaya konmuştur.

84 Ali, Seyyed Amjad, age, s. 117.

85 Bilgin, Devrimci Sufi Hareketleri, s. 160.

86 Arnold, Preaching, s.283; ayr. bkz.: Blochmann, H., Contributions to the Geography and History of Bengal, s. 260.

87 Ali, Seyyed Amjad, The Muslim World, s. 133.

Burada Sultanın müslüman oluşu, adaların da islamlaşmasına neden olmuştur⁸⁸.

5. Malezya

Müslüman bir yönetici olan Muhammed İskender Şâh'ın, 1402'de Malakka Sultanlığı'nı kurmasıyla bu yöre islâmlaşmaya başladı. XV. ve daha sonraki yüzyıllarda, İslâm bu adaya iyice yerleşti. Burada başta İbrahim Fansuri olmak üzere çeşitli sufilerin İslâm'ı yayma çabaları içinde bulunduğunu görüyoruz⁸⁹.

Sunûslerin de ihtida olaylarında rolü olmuştur. Malaya adalarının en uzaklarında bile bir Sunûsî zaviyesi bulmak mümkündür. Bazı müridler adlarına Sunûsî'yi de eklerler⁹⁰.

13. yüzyılda Malezya'ya gelen Şeyh İsmail, Sumatra'yı hedef almıştı. Sumatra'ya giderken yanlışlıkla Aru'ya demir atmışlar ve orada karaya çıkarak tebliğe başlamışlardı. Oradan Sumatra'ya yönelerek yolları üzerinde İslâm'ı anlatmaya ve yaymaya devam eden Şeyh İsmail, Parlâk adlı bir yerleşim yerine uğrak verip oranın yöneticisi Mara Silu'yu Müslümanlaştırıp ona Abdülmelik Salih adını vermiştir.⁹¹

Şeyh İsmail, Sumatra adasında bir hey'et ile İslâm'ı anlatma çabaları olumlu sonuç vermişti. Hollandalıların Hristiyanlığı yayma çalışmaları, yine Müslümanlar tarafından kırıldı⁹².

Queda sicilleri, İslâm'ın Malaya'ya girişinin, 1501 yılında ülkeye gelen Şeyh Abdullah'la Vukû bulduğunu gösterir. Bu Şeyh ülke racasıyla güçlü bir diyolog kurarak, onun müslüman olmasını sağlar. Daha sonra aynı şerefi, racanın dört veziri elde eder. Yönetici racanın Pra Ung Mehaven Gasa adı, Sultan Müzlef Şah diye değiştirilir. Bu tebliğ, sonunda halkın da İslâm'a girmesiyle hedefine ulaşır. Toplu yerleşim birbirlerine mescidler inşa edilir. Şeyh Abdullah, her vakitte mescidde en az kırk dört kişinin bulunmasını tavsiye eder; mescid mescid dolaşarak halkı İslâmî bilgi açısından güçlendirir. O sırada Açe'yi yöneten Şeyh Nureddin bu ihtidâ olaylarını duyunca, çok sayıda kitap göndererek, tebliğ hareketine yardımcı olur⁹³.

88 Arnold, T., Preaching, s. 273.

89 Aynı eser, s. 92; ayr. bkz.: Vinstedt, R.O., History of Malaya, Singapur 1962; Usha Mahajani, The Role of Indian Minorities in Burma and Malaya, Bombay 1960.

90 Ali, age, s. 109.

91 Arnold, age, ss. 271-2.

92 Aynı yer.

93 Aynı eser, ss. 378-9.

6. Brunei

1425'de Budist yönetici Sultan Awang Alak Betatar'ın Müslüman Malakka Sultanı Muhammed Şâh'ı ziyâretiyle, bu bölge islâmlaştı⁹⁴.

7. Komor Adaları

Bu adaların 1880'li yıllarda, İstanbul'da bulunan Gümüşhanevî Dergâhı'ndan gelen derviş kâfileleri vasıtasıyla tam anlamıyla İslamlaş-tığı kaydedilmektedir⁹⁵.

8. Dekkan

Arnold'a göre burada cebren islâmlaşmaya kesin olarak rastlanmaz. 1304'de buraya gelen Pîr Mahabir Hamdayat ile aynı yüzyılın sonunda, Seyyid Muhammed Gisûdîraz'ın çabalarıyla İslâm'ı kabul etmiş bir bölgedir. Özellikle ikincisi Puna civarındaki ahaliyi yirmi yıl uğraşarak İslamla şerefleştirmiş, aynı başarıyı Belgaum'da da göstermişti. Yine Abdülkâdir Geylânî'nin torunlarından birinin Dahanu'daki faaliyetleri o bölgenin hidâyetine vesile olmuştu. Daha sonraki dönemlerde, Şâh Sâdik Hüseyinî, Hoca Hunmîr Hüseyinî Seyyid Muhammed b. Seyyid Ali ve Seyyid Ömer'in gayretleri zikre değer olarak görülür⁹⁶.

9. Keşmir

Keşmir'de islâmlaşma olaylarında sufilerin geniş çapta etkisi olmuştur. Buraya ilk olarak el atan kişi, Kübrevî tasavvuf okuluna mensup Seyyid Ali Hemedânî (ö. 1385)'dir. Yönetimle yakın ilişkiye giren bu sufi lider, zamanla Keşmir vadisi boyunca İslâm'ı tebliğ etmiş ve yaymıştır. Kendisinin ölümünden sonra gelen Mir Muhammed Hemedânî de, aynı faaliyetleri icrâ etmiştir⁹⁷. Keşmir'de Nakşbendîlerin de çaba gösterdiğini biliyoruz. Hoca Muhammed Bahâeddin Nakşbend (ö. 1387) halifelerinden Seyyid Hilâl'i buraya göndererek İslâm'ı yayma faaliyetlerinde bulunmuştur. O ölünce yerine Seyyid Emin'in aynı görevi üstlendiğini görüyoruz. Kadirîlerden Seyyid Nimetullah Şâh ve Rîşiyeye tasavvuf okulundan Şeyh Nurettin bu ülkede misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁹⁸.

94 Amjad, age, ss. 373-375.

95 Gündüz, İrfan, Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddin, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı, İstanbul 1984, ss. 304-5.

96 Arnold, Preaching, s. 275.

97 Rafiqi, Sufism in Kashmir, ss. 34-40.

98 Aynı eser, ss. 125-158.

Yine Seyyid Şah Feridüddin'in kerametleri sonucu Gitşvar yöresi, başta mecûsi racası olmak üzere müslüman olmuştur. Bunlar aslen Raçput idiler⁹⁹.

10. Pancar

Bu bölge, Ganj-i Şükker Baba Ferideddin ve Bahâu'l-Hakk'ın va'zları ile islamlaşmıştır. Şeyh Baha XIII, yüzyılda yaşamıştır. Ondan bir yüzyıl sonra gelen Baba Feridüddin'in etkisiyle bölgede İslam'ı kabul etmiş onaltı aşiretin adları, kaynaklarda verilmiştir¹⁰⁰.

Seyyid Celaleddin'in (ö. 1290) torunu Ahmed Kebir de Pencab'ın manevî mimarlarından¹⁰¹. Hacı Muhammed'in bu bölgede 200.000 hindunun hidayetine neden oluşu meşhurdur¹⁰².

11. Gücerat

Burada, onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında Pirâna'lı İmam Şah adlı (ö. 1512) bir velî, gösterdiği kerametle çok sayıda kişinin hidayetine vesile olur. Yaptığı dua üzerine iki yıllık kuraklığın sona erip yağmur yağması, Hindû hacılara tayy-ı mekân ettirmesi, çevrede dikkat ve saygı hâlesinin oluşmasına neden olur. Bu da, islamlaşmayla sonuçlanır. Bölgedeki ihtidaların Gücerat sultanı Mahmud Bigara zamanında başladığı söylenir¹⁰³. (1459-1511)

SONUÇ

Makalemizde kısaca, İslâm'ın Hindistan'da yayılışını ve bu olayda sufilerin rolünü ele almış bulunuyoruz. Konu ile ilgili olarak vardığımız sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hindistan'da İslam'ın yayılmasında birinci derecede rol oynayan tasavvuf okulları, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Kâdiriyye, Nakşbendiyye ye, Çiştîyye ve Kalenderiyye'dir.

99 Arnold, Preahing, s. 296; ayr. bkz.: Drew, F., The Jummoo and Kashmir Territories, London 1875, ss: 58, 155.

100 Arnold, age, s. 284. ayr. bkz.: Esgar Ali, Cevâhir-i Ferîdî, Lahore 1884, s. 395.

101 Aynı yer.

102 Aynı eser, s. 286; ayr. bkz. Garcin de Tassy, La Langue et la Literature Hindous taniés de 1850 à 1869, Paris 1874, s. 943.

103 Aynı eser s. 280.

2. Tarikatlar, İslam misyonerliği yaparken, hangâhları bir merkez üssü olarak kullanmışlar ve buralarda içtimâî, iktisadî, manevî olarak bölge halkı ile, yerine göre din farkı gözetmeksizin bütünleşmeye zemin hazırlamışlardır.

3. Dışarıdan Hindistan'a gelen sufiler, hicret ettikleri yörelerde, diğer din sâlikleriyle daima yakın temas bulunmuşlar ve bu yolda en önemli etkili araç olarak, yerli halkın dilini öğrenerek onlara kendi dilleri ile hitap etmeyi kullanmışlardır.

4. Tasavvuf okullarının yaptığı tebliğ çalışmaları rastgelelikten uzak, belli plana göre ve belli bedeflere, belli metodlarla olmuştur.

5. Tasavvuf üstadları, Hindistan'da müslüman yöneticilerle yan yana olarak, siyasî alanda da varlık izhar etmişler, İslâm lehine düzeltmelere imkan sağlamak üzere, yöneticilere doğru yolu işâret etmişlerdir.

6. Sufiler Hind topraklarına, müslümanların Hindistan'ı fethetmesinden önce nüfuz etmişlerdir. Bu durumlarıyla sufiler, arkadan gelecek İslâm ordularına adeta bir zemin hazırlamışlardır.

7. Bazı bölgelere, İslâm'ın nüfuz edebilmesi, o yöreleri yöncten siyasî liderlerin müslümanlığı kabul etmesiyle gerçekleşmiştir.

8. Hindistan'daki tasavvuf okulları arasında, dünyevî mânâda herhangi bir şekilde çekişme ve mücadele vukû bulmamıştır.

9. Hind toprakları altı yedi asır müslüman egemenliğinde kalmasına rağmen, yerli halkı dinî, siyasî, içtimâî ve kültürel açıdan assimile etmemişlerdir. Bunu, günümüz Hindistan'ındaki Müslüman-Hindû nüfus oranından anlıyoruz ki bu oran 1/4'tür. Bu da, müslümanların "Dinde zorlama yoktur" (Bakara/256) toleransına sadık kalmalarından kaynaklanan bir husus olarak değerlendirilmelidir.

İslâm'ın yayılmasında mutasavvıfların birinci planda rol oynamasının veya bu rolü üstlenmesinin nasıl izâh edilebileceğini Louis Massignon'un şu cümlelerinde bulabileceğimizi zannediyoruz: "... İslâm Dininin âlemşümûl olması, işte bu mutasavvıflar sayesinde. Zira bütün insanlar için tabii ve akli bir tevhid olan hanifliğin mânevî ve ahlâkî etkisini, ilk olarak mutasavvıflar anlamışlardır"¹⁰⁴.

104 Massignon, Louis. Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane, s. 5.

Massignon'un da ifade ettiği gibi, sufiler bütün insanları kucaklayarak, İslâm'ın tevhidî cihanşümul esprisini yakalamaya muvaffak olmuşlardır. Bugün için, yedi yüz sene önce vefat etmiş bir Mevlânâya, bir Yunus Emre'ye ve onların ulaştığı yüksek ahlâkî, toleranslı, bütüncü kuşatıcı seviyede İslâm anlayışına dünyamızın ne kadar ihtiyacı var! Unesco'nun geçen yılı, Yunus Emre Yılı ilan etmesinin bizce bir anlamı da budur.

Hindistan'ın İslâmlaşması konusundaki makalemizi Abdurrahman Bedevî'nin şu ifadeleri ile noktalamak istiyoruz: "Hindistan'da İslâm, harplerle değil, bilâkis sufilerin ve büyük tarikatların çabalarıyla yayılmıştır"¹⁰⁵.

105 Bedevî, Abdurrahman, Tarihü't-Tasavvufi'l-İslâmî, Kuveyt 1978, ikinci baskı, s. 25.